‘महको म’ निबन्ध सङ्ग्रहमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन

शोधार्थी

कविता खत्री

क्याम्पस क्रमाङ्क र शैक्षिक वर्ष : ४८ (२०७१/०७२)

त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-२१८-२१४- २०११

दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क (वर्ष) २१८००१३ (२०७२)

नेपाली शिक्षा विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त प्रस्तुत शोधप्रत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

जनता बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

इटहरी, सुनसरी

प्रतिबद्धता-पत्र

यस शोधकार्यमा कसैको सामग्री अनाधिकृत रूपमा प्रयोग गरिएको छैन। प्रस्तुत शोधपत्र अन्य कुनै पनि उपाधि वा प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छैन। यस्तो गरिएको पाइएमा नियम अनुसार गरिने जुनसुकै किसिमको प्रक्रिया मेरा लागि मान्य हुने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दछु।

मिति : २०७४। ।

....

कविता खत्री

शोधार्थी

शोध निर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरी एम.एड. दोस्रो बर्षकी शोधार्थी कविता खत्रीले मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको **'महको म' आत्मपरक निबन्ध सङ्ग्रहमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली शिक्षामा स्नातकोत्तर उपाधिका निमित्त उपयुक्त भएकाले यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७४। ।

....

नवीनकुमार शर्मा

शोध निर्देशक

नेपाली शिक्षा विभाग

जनता बहुमुखी क्याम्पस

इटहरी, सुनसरी

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत जनता बहुमुखी क्याम्पस, इटहरीमा नेपाली शिक्षा विभागमा अध्ययनरत शोधार्थी कविता खत्रीले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाँचौं पत्र (नेपाशि.५९८) को प्रयोजनका निमित्त तयार पार्नु भएको **'महको म' आत्मपरक निबन्ध सङ्ग्रहमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. अध्यक्ष : उपप्रा. मदनराज बराल ....

(विभागीय प्रमुख)

२. सदस्य : ....

(बाह्य परीक्षक)

३. सदस्य : नवीनकुमार शर्मा ....

(शोध निर्देशक)

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र अध्ययन त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहको दोस्रो वर्ष नेपाली मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि मदनकृष्ण श्रेष्ठद्वारा लिखित 'महको म' आत्मवृत्तान्तपरक निबन्ध सङ्ग्रहमा समाविष्ट भएका तत्सम शब्दको वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ, आवृत्ति आदिका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

यो शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु नवीनकुमार शर्माको सल्लाह तथा निर्देशनमा रहेर तयार पारेकी छु । शोध शीर्षक चयनदेखि शोधपत्र तयार पार्दासम्म उहाँले आफ्नो अमूल्य समय दिएर निरन्तर उपयुक्त सल्लाह, सुझाव दिनुभएको हुँदा उहाँको सल्लाह, सहयोग र निर्देशनका लागि हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

शोध एउटा खोजबाट वैज्ञानिक निष्कर्षमा पुग्ने विषय हो । यसमा सम्बन्धित विषयमा विज्ञ लगायत सबैको राय आवश्यक पर्ने भएको हुँदा यसमा मार्गनिर्देशन गरेर शोधकार्यमा सहयोग गरिदिनुहुने क्याम्पस प्रमुख भोजराज श्रेष्ठ, विभागीय प्रमुख मदनराज बराल, शिक्षाशास्त्र सङ्काय प्रमुख टोलनाथ काफ्ले, श्रद्धेय गुरुहरूप्रति हृदयदेखि नै कृतज्ञतापन गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी यो शोधकार्यका लागि आवश्यक सल्लाह, सुझाव प्रदान गरी हौसला बढाइदिनुहुने मेरा बुबाआमा धनबहादुर खत्री र रीता खत्रीप्रति हृदयदेखि नै आभारी छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्दा विभिन्न सामग्री तथा स्रोत उपलब्ध गराएर सहयोग गर्ने जनता बहमुखी क्याम्पसको पुस्तकालय परिवार जनता बहुमुखी क्याम्पस परिवारलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधकार्यका आधार सामग्री 'महको म' निबन्धका लेखक मदनकृष्ण श्रेष्ठप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी आवश्यक सहयोग प्रदान गर्नुहुने मेरा सहयात्री साथीहरू र शिक्षकहरूलार्य स्मरण गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी यस शोधकार्यमा आइपरेका हरेक समस्याहरूमा धैर्यताका साथ हरेक पल हरेक क्षमा समय, स्रोतसाधन जुटाएर निस्वार्थ सहयोग गरिदिनु हुने मेरा श्रीमान् जीतबहादुर भण्डारीप्रति सदा आभारी र कृतज्ञ रहनेछु । अन्त्यमा नेपाली शिक्षा विभागलाई धन्यवाद दिदैं यो शोधपत्रलाई सही तरिकाले टङ्कन, मुद्रण गरेर सहयोग गरिदिनुहुने दाजु सुरेश चौलागाईलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

कविता खत्री

शोधसार

प्रस्तुत 'महको म' आत्मपरक निबन्ध सङ्ग्रहमा प्रयुक्त तत्सम शब्दको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो । महको म आत्मपरक निबन्ध सङ्ग्रहको बनोट र अवस्थाको अध्ययन गरिएको छ ।

यो शोधपत्रमा प्राथमिक र द्वितीय सामग्रीको छनौट गरिएको छ । प्राथमिक सामग्री अन्तर्गत 'महको म' आत्मपरक निबन्ध रहेको छ भने द्वितीय सामग्री अन्तर्गत प्रस्तावित शोधपत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न शोधपत्रहरू, प्रकाशित खोजमूलक लेखहरू, प्रतिवेदनहरू र भाषाशिक्षणसम्बन्धी पुस्तकहरूको उपयोग गरिएको छ । 'महको म' निबन्ध २०७४ सालमा प्रकाशित कति हो । यसमा जम्मा ७७ वटा शीर्षकहरू रहेका छन् जसमध्ये २१ वटा शीर्षकमा मात्र तत्सम शब्द खोज्ने काम गरिएको छ ।

तत्सम शब्दले भाषालाई दुर्वोध्य र क्लिष्ट बनाउँछ । त्यसको अध्ययन गर्नाले कक्षा दशमा अध्ययन विद्यार्थीहरूमा निबन्ध लेखनको स्तर वृद्धि हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । शोधपत्रको सुरुमा भाषा, शब्द, शब्द वर्गीकरण शीर्षक, प्रयोजन आदिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । शब्दलाई, स्रोत, बनोट र कार्यका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । शब्दलाई स्रोतको आधारमा मौलिक र आगन्तुक गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको र तत्सम शब्द मौलिक शब्दभित्र रहेको छ । बनोटको आधारमा शब्दलाई मूल र व्युत्पन्न र कार्यका आधारमा विकारी र अविकारी भनी वर्गीकरण गरिएको छ । संस्कृत भाषाबाट जस्ताको तस्तै, रूप नफेरिइ नेपाली भाषामा आएको शब्दलाई तत्सम शब्द भनिएको छ । तत्सम शब्दको अर्थ र तात्पर्यलाई प्रष्ट पारिएको छ । तत्सम शब्दहरूलाई शब्द, वर्ग, व्युत्पत्ति, अर्थ, पाठ र पृष्ठ सङ्ख्या समेत उल्लेख गर्दै वर्णानुक्रममा राखिएको छ । कुन पाठमा जम्मा कति शब्द रहेको छ । कति तत्सम शब्द रहेको, तत्सम शब्दको प्रयोगको स्थिति कति रहेको भन्ने कुरा तालिकासहित पुष्टि गरिएको छ । कक्षा दशको निबन्ध विधामा प्रयुक्त तत्सम शब्दहरूको व्युत्पादन हुने शब्दहरूको व्युत्पत्ति प्रक्रिया देखाइएको र नहुने मूल शब्दलाई जस्ताको तस्तै राखिएको छ भनी निचोड निकालिएको ।

विषयसूची

विषय **पृष्ठ**

अध्याय एक : शोधपत्र परिचय

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ समस्या कथन २

१.३ अध्ययनको औचित्य २

१.४ अध्ययनको उद्देश्य २

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन ३

१.६ पारिभाषिक शब्दहरू ३

अध्याय दुई : पूर्व कार्यको समीक्षा र धारणात्मक संरचना

२.१ पूर्व कार्यको समीक्षा ४

२.२ पूर्व कार्यको उपयोगिता/कार्यान्वयन ६

२.३ सैद्धान्तिक र धारणात्मक संरचना ६

अध्याय तीन : अध्ययनको प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको संरचना ८

३.२ जनसङ्ख्या नमूना ८

३.३ नमुना छनौट प्रक्रिया ८

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू ८

३.४.१ प्राथमिक स्रोत ८

३.४.२ द्वितीयक स्रोत ८

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया ९

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या ९

अध्याय चार : तत्सम शब्दको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ 'महको म' आत्मपरक निबन्ध सङ्ग्रहमा प्रयुक्त तत्सम् शब्दहरूको अध्ययन १०

४.१.१ म जन्मिएको दिन ११

४.१.२ जन्मगाउँ : जितपुरफेदी १३

४.१.३ सुनौलो बाल्यकाल १४

४.१.४ साक्षात् नाट्येश्वर १५

४.१.५ आठ रूपैयाँको भेडो १६

४.१.६ बा प्रधानपञ्च हुँदा १७

४.१.७ ध्वस्त स्कुले जीवन १८
४.१.८ जासुसी घडी २०
४.१.९ सानु माङ्साव २१
४.१.१० देवता ढोग्ने बानी २२
४.१.११ चौध वर्ष उमेर पुग्दासम्म २४
४.१.१२ गुल्टाभाइट र एसएलसी २५
४.१.१३ नमिठो सगुन २७
४.१.१४ जिन्दगीभर नासु छैन जिउमा मासु २९
४.१.१५ यमन कल्याणपुरी ३१
४.१.१६ जब बल्ड्याङ खाएँ... ३५
४.१.१७ नाटकमा मेरा पाइला ३७
४.१.१८ आलु खाएर पेडाको धाक ३९
४.१.१९ त्यो चाइनिज समाचार ४०
४.१.२० रोल मोडल ४४
४.१.२१ अरे लालछडी ४७
अध्याय पाँच : निष्कर्ष, सुझाव र उपयोगिता
५.१ निष्कर्ष ५१
५.२ सुझाव ५२
५.३ उपयोगिता ५२
५.३.१ कार्यान्वयन तह ५३
५.३.२ नीति निर्माण तह ५३
५.३.३ भावी अनुसन्धान ५३
सन्दर्भ सामग्रीसूची

संक्षिप्त रूप सूची

संक्षिप्त रूप	**पूर्ण रूप**
इसं	इस्वी सम्वतु
डा.	डाक्टर
नेपाशि	नेपाली शिक्षा विभाग
प्रा	प्राध्यापक
नेबृश	नेपाली बृहत शब्दकोश
ना.	नाम
वि	विशेषण
तालिका सं	तालिका सङ्ख्या
पृ.सं.	पृष्ठ सङ्ख्या